

Пилипенко А.В.

учениця 10 класу,

Науковий керівник: Кривенко О.В.

учитель української мови та літератури,

вчитель-методист,

гімназія «Міленіум» № 318 м. Київ

ФОЛЬКЛОРНА ПРОЗА ПРО ГОЛОДОМОР ЯК ОСНОВА УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ 1932-1933 РР.

Голодомор-геноцид 1932-1933 років став своєрідним піком жорстокості по відношенню до української нації. Жахлива трагедія, у якій опинилося українське селянство, дала поштовх для появи нового культурного явища в усній народній творчості – фольклору Великого голоду [1, с. 9].

З наукової точки зору, українська усна словесність про голодомор 1932-1933 рр. – це унікальне, багатожанрове і масштабне за кількістю фольклорних одиниць явище фольклорної культури: прозові твори (народні оповідання), паремійні жанри (прислів'я, приказки, анекдоти); поезія (співанки, частівки, думи), голосіння тощо [2, с. 12].

Прозовий фольклор становить істотну частку усього масиву народної творчості Великого голоду. Цінність його полягає в тому, що він несе пізнавальну та достовірну інформацію про історичні й суспільно-побутові події життя народу [2, с. 32].

Одним із важливіших завдань у вивченні прози про голодомор 1932-1933 рр. є визначення її жанрової специфіки. Однак питання про те, чи можна вважати зразки народної прози про голод фольклорними, раз-у-раз підіймається серед науковців, що пояснюється, по-перше, тим, що часовий відрізок їхнього побутування є невеликим, а, по-друге, у ході отримання спогаду авторство вже є відомим [3, с. 381].

Із приводу реалістичності усних оповідей дослідник В. Васильєв пише, що хронологічні рамки сказів, як правило, обмежені життям самого оповідача, людей його покоління, покоління його батьків. Саме в цих поколіннєвих межах і виявляється історизм сказів, що відображають реальні події,

відокремлені від нашого часу, звичайно, не більше ніж 50–70 роками» [4, с. 138].

У вивченні народних оповідань про голодомор окремої уваги заслуговує питання ролі оповідача, адже саме від нього залежить художній рівень творів. За спостереженнями С. Мишанича, виконавець народної прози «не одержує «в спадок» ні готового твору, як це маємо в пласті художньому, ні мотивів і сюжетів, як у легендах і переказах; він творить сюжети своїх оповідань на основі вироблених традицією мовленнєвих жанрів, кладучи в їх основу власний життєвий досвід, а отже, й досвід свого оточення, соціальної групи...» [5; с. 110]. Роль наратора у творенні та виконанні усних оповідей про голодомор 1932-1933 рр. також є важливою. По-перше, здебільшого автор був реальним учасником подій, рідше зустрічаються твори, отримані від нащадків, які голоду не застали, але багато чули і знають про нього. Коли твори, отримані безпосередньо від свідків, можемо стверджувати про високу достовірність і правдивість таких записів, адже оповідачі передають їх із максимальними подробицями та деталями. По-друге, оповідач є творцем фольклорного тексту та його інтерпретатором. У цьому випадку традиційна форма і структура фольклорних наративів зберігаються, але наповнюються вони тим змістом, який відображає реалії ХХ ст. По-третє, зображаючи факти, ніби переживаючи їх знову, автор намагається донести до слухачів інформацію про ті жахливі роки голодомору в його селі чи місті [3, с. 381].

Важливе місце у фольклорі Великого голоду посідає ідейно-образний смисл, який втілюється у художніх творах і є психологічною дією, без якої немислима творчість. У прозі про голодомор домінує установка на насильницьку зміну суспільно-політичних, сімейно-побутових, господарських та інших порядків. Через різні психологічні, емоційно належні акти (переживань, страху тощо) у творах розкривається трагічна доля українського народу [6, с. 90-91].

У народних оповіданнях про голодомор 1932-1933 рр. представлена велика кількість художніх засобів, що моделюють всенародну картину світу, пов'язану з категоріями суспільного

життя, моралі. Серед них виділяємо епітети, метафори, пестливі слова, синоніми та порівняння.

Так, в усних наративах відтворюються прикметникові епітети з символічним змістом: *«найчорніші дні», «опухле тіло», «мертва скотина», «голодні очі», «страшні муки», «страшні часи».*

Завдяки наявності метафор можна зробити висновки про майстерність оповідача та простежити взаємозалежність чуттів і явищ у підсиленні трагічності подій, про які йдеться у конкретній оповіді: *«хата на вулицю дивилася пустими вікнами»; «штабельована кучугура трупів», «наслись на траві» (прим. автора – про голодних людей, які харчувалися рослинами, які щойно проросли).*

Поширено в спогадах використовуються порівняння, побудовані на прямих асоціаціях і є безпосередніми: *«мерли, як мухи»; «голодомор людей косив, як траву»; «вони були, як нечиста сила, згрібали все»; «дивилися на цю господу, як на сироту»; «людей в ями скидали, як скот».*

У розмовній лексиці оповідачів досить часто зустрічаються пестливі слова: *«діточки», «синочки», «голубчики», «зернинка», «хлібчик», «хлібинка», «матуся», «дочечки», «ріднесенькі», «однісіньке», «горечко», «літечко».*

Серед усього масиву текстів велику частину становлять синоніми: до слова «голод» – *«голодовка», «мор», «поморівка», «голодування»;* найменування активістів – *«сільські активісти», «збирачі», «буксирники», «бригадири», «бандіти», «сільські пройдисвіти», «потрошителі горшків», «голодранці», «кровопивці», та ін.;* знаряддя активістів для пошуку захованої їжі: *«залізні штики», «гачки», «палки», «железні пруди», «стирчаки», «залізна кочерга», «штирі», «міношукачі», «штрикалка»;* на позначення їжі: *«барда», «байда», «беліберда», «галети», «колотуха», «лободяники», «маторженики», «ліпеники», «похльобка», «затірка», «блюваки» (млинці з гнилих відходів).*

У сучасному мовленні ці назви практично не побутують, адже в ті жахливі роки вони мали негативне забарвлення й характеризували страву як щось неїстівне, несмачне, що вживалося селянами задля притлумлення голоду. Отже, лексико-фразеологічне тло теми голодомору 1932-1933 рр. у мовленні

оповідача розкриває суть, причини, наслідки цього страшного явища світової історії [2, с. 67-69].

Епізоди народних оповідань у своїй сукупності створюють багатоаспектну розповідь про долю самого оповідача, якщо він оповідає про себе чи про долю інших людей, котрі вразили його і дали емоційний поштовх до бажання розповісти про бачене, знане, почуте. Слід вказати, що мотиви й епізоди при багаторазовому усному переповіданні можуть набувати сталих рис й утворювати певні стилістичні стереотипи [7, с. 41].

Дослідники фольклорної прози про голодомор 1932-1933 рр. виділяють такі тематичні епізоди усних наративів про Великий голод:

1. Епізоди про початок колективізації, її сприйняття селянами, небажання йти до колгоспів і примусовий вступ до колективних господарств.

2. Епізоди про прихід «активістів», відбирання ними їстівних припасів і покарання, що застосовувалися до селян.

3. Епізоди з приховуванням їжі.

4. Епізоди про випадки людоїдства.

5. Епізоди про те, де знаходили їжу, чим харчувалися і як готували страви.

6. Епізоди про «Торгзін» («Торгсін») – від словосполучень «торговля с иностранцами», «торгівля з іноземцями» – так звані пункти прийому золота і срібла в обмін на харчі.

Також у сюжетах фольклорних наративів про голод виділяють кілька видів епізодів: вступні епізоди, вставні епізоди, епізоди-відступи, епізоди-роздуми, епізоди-описи, кульмінаційні епізоди, а також епізоди-висновки [8, с. 81-91].

У народних оповіданнях про Великий голод визначають певні структурні елементи. Так, у досліджуваних наративах про голодомор завжди присутній певний умовний зачин. У такому вступі автори підтверджують, що вони були свідками або учасниками оказії, про яку далі йтиме мова, подають історичний фактаж, опираючись на дати та локації. Центральна частина твору, яка є найбільшою за обсягом, – найімпровізаційніша. Вона тримається на хронології подій у реальності і на тих особливих емоційних моментах, фактах, які були важливі або цікаві для

оповідача, він сам обирає на чому в своїй розповіді зробити акцент – на фактажі, описі, дійових особах тощо. Нарешті, оповіданням притаманна класична кінцівка, у якій підбиваються підсумки викладеної вище оповіді. У кількох реченнях автор пропонує своє бачення ситуації, застерігає або повчає слухачів, дає поради на майбутнє, «знаходить» винуватців трагедії і звинувачує катів свого народу [2, с. 97-98].

Усі елементи оповідання: ключові і другорядні герої, будь-яка інша додаткова інформація відбирається або додається автором суб'єктивно, виходячи з його життєвого досвіду, віку, статі, місця проживання тощо.

Таким чином, різноманітність прозових творів періоду голодомору 1932-1933 рр., що побутувало в різних регіонах України, дає можливість дослідити не лише багатогранність сюжетних ліній, а й сумнозвісні події тих часів, адже сьогодні правдиві спогади (в жанрі народних оповідань і переказів) зберігаються переважно у пам'яті самих очевидців.

Список використаних джерел:

1. 33-й голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд.: Л.Б. Коваленко, В.А. Маняк. Київ : Рад. Письменник, 1991. 584 с.
2. Карбан А.А. Динаміка епічної традиції в народній прозі про голодомор 1932-1933 рр.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07, Київ, 2017. 200 с.
3. Карбан А.А. Тема голодомору в народній прозі Полтавщини. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2013. Вип. 38. С. 379–386.
4. Васильев В.И. Исторические основы некоторых жанров фольклора народов Севера. Львів : Наука, 1984. С. 137–142.
5. Мишанич С.В. Усні народні оповідання. Питання поетики. Київ : Наукова думка, 1986. 327 с.
6. Сокіл В. Народна проза про голодомор: питання традиції. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 6. С. 87–91.
7. Конончук Т. І. Затемнення українського сонця, або Трагедія голодомору 1932-1933 рр. у фольклорі України. Київ : Твім інтер, 1998. 216 с.